

УДК 376 - 056.262:373.3.016:741.02 - 023.5

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД НА УРОКАХ РЕЛЬЄФНОГО МАЛЮВАННЯ

Катерина Довгопола, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, kdovgopola@gmail.com

Висвітлене питання процесу засвоєння досягнень культури незрячими учнями, їх залучення у соціальний досвід дітей. Уроки рельєфного малювання розв'язують ці завдання комплексно. Одним із шляхів вирішення є впровадження новітніх підходів до естетичної (зокрема і художньої) освіти незрячих дітей на основі взаємодії мистецтв та інтегративного підходу, застосуванні педагогами інноваційних форм організації навчального процесу.

Ключові слова: незрячі діти, рельєфне малювання, інтегративний підхід.

Катерина Довгополая, Институт специальной педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина, kdovgopola@gmail.com

Интегративный подход на уроках рельефного рисования

Освещены вопросы процесса усвоения достижений культуры незрячими учащимися, их включение в социальный опыт детей. Уроки рельефного рисования решают эти вопросы комплексно. Одним из путей решения является внедрение новых подходов в эстетическом (в том числе и художественном) образовании незрячих детей на основе взаимодействия искусств и интегративного подхода, применении педагогами инновационных форм организации учебного процесса.

Ключевые слова: слепые дети, рельефное рисование, интегративный подход.

Katerina Dovhopola, institute of Special Pedagogy The National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, kdovgopola@gmail.com

Integrated approach on the lessons of relief drawing

The article illustrates the process of culture knowledge acquisition by blind pupils, and inclusion of this knowledge to child social experience. Relief drawing lessons provide a complex solution of this issue. One of the strategies is the introduction of new approaches to the aesthetic education (including artistic education) of blind children on the basis of art interaction and integration, the usage of innovative forms of the educational process management by teachers. The artistic approach in the teaching of fine arts is one of the requirements for an educational process formation based on the combining of the different kinds of classical art works and

© Довгопола К., 2018

the artistic activities for blind students during one lesson. The poly-artistic approach positively influences the development of blind children ability of integral and, polyphonic perception and reflection of actual reality and art objects and events. Therefore, it has not only educational and developing tocos, but correctional focus as well.

Keywords: blind children, relief drawing, integrative approach.

Зміни у сучасному суспільстві, закономірно викликають і зміни у освітньому процесі. Актуалізується необхідність у формуванні цілісної особистості, розвитку самосвідомості, потреби в активному творчому підході до побудови власного життя кожної людини. Одним з пріоритетних педагогічних завдань стає розвиток різноманітних форм творчої активності дитини, зокрема і з порушеннями зору.

Сприймання мистецтва є складним творчим процесом, під час якого відбувається привласнення особистістю емоційно-образної інформації через призму власної індивідуальності. Сила впливу та якість розуміння творів мистецтва визначаються рівнем розвитку особистості учня, зокрема емоційної сфери, а також наявним досвідом художнього сприймання.

Створення продукту творчості (наприклад, малюнка) – це діяльність, яка вимагає від незрячого учня наявності активної особистісної позиції. Образотворча діяльність дає дітям із важкими порушеннями зору можливість самовизначення та самореалізації, вона є особливим способом пізнання навколишнього світу, сприяє формуванню естетичних смаків, інтересів та потреб особистості тощо.

Процес засвоєння досягнень культури відбувається тією мірою, у якій є залученим у соціальний досвід незрячих дітей. Розвиток інформаційних технологій, нових засобів спілкування, глобалізації сучасного світу робить актуальними інноваційні підходи до створення багаторівневих за своєю структурою уроків мистецького циклу. Уроки рельєфного малювання вирішують ці завдання комплексно. Основними характеристиками змін у освітніх процесах стають інтеграційні та інноваційні процеси. Сучасна школа є зацікавленою у впровадженні новітніх підходів до естетичної (зокрема і художньої) освіти незрячих дітей на основі взаємодії мистецтв та інтегративного підходу, застосуванні педагогами інноваційних форм організації навчального процесу.

Інтегративний підхід на уроках з рельєфного малювання передбачає залучення різних видів творчої діяльності учнів та творів різних мистецтв, які утворюють цілісну структуру єдиного заняття. Структура такого уроку будується на основі їх взаємоповнення, взаємодії та взаємодопомоги. Урок на основі інтеграції мистецтв передбачає використання різноманітної інформації про предмети, явища природи, побут, стосунки між людьми, твори мистецтва та побудови пізнавальних процесів як творчої діяльності.

Єдина художньо-образна основа мистецтва та дитячої творчості сприяє засвоєнню та використанню знань та вмінь у доступній для незрячого учня формі.

Цьому сприяє процес перенесення емоційно-образної інформації на інші види творчої діяльності. Єдність також лежить в основі створення художньо-образної основи дитячого малюнка та перекладає її у виразність мови іншого виду мистецтва.

Інтеграція та взаємодія мистецтв є найбільш розповсюдженим принципом побудови уроків, які виконують завдання поліхудожнього розвитку школярів. Поліхудожній підхід у викладанні образотворчого мистецтва є однією з умов формування освітнього процесу на основі об'єднання на одному уроці творів різних видів мистецтв та художньої діяльності сліпих учнів. Поліхудожній підхід позитивно впливає на розвиток у незрячих дітей здібності до цілісного, поліфонічного сприймання та відображення предметів та явищ навколишньої дійсності та мистецтва, тобто має не тільки навчальну і розвиваючу спрямованість, а й корекційну.

На успішність реалізації поліхудожнього підходу впливає і майстерність педагога, і рівень художнього розвитку учня. Водночас, рівень художнього розвитку сліпої дитини обумовлюється та визначається як синтезом наявних знань, умінь та навичок, так і умінням переносити отримані знання, уміння і навички в інші види творчої діяльності, в інші галузі знань. Форми діяльності при цьому не просто зберігають емоційно-образну напруженість образу, а під час переносу додатково збагачуються та вдосконалюються, що і відбувається на інтегрованих уроках рельєфного малювання.

Навчальні предмети художньо-естетичного циклу: образотворче мистецтво, музика, література тощо, взаємодіючи між собою можуть захоплювати у освітній простір і інші галузі - історію, народознавство, географію, історію, математику, природознавство. У результаті цього відбувається позитивний вплив на незрячих дітей, оскільки вони вчаться цілісно сприймати навколишній світ, відбувається перекриття дискретності, викликаного розірваністю навчального процесу, стимуляція особистісної зацікавленості учнів, створюються умови для адаптації та розвитку особистості.

Рельєфне малювання у системі сучасної початкової освіти незрячих дітей відіграє специфічну роль та займає особливе місце. На уроках здійснюється значний вплив на розвиток різноманітних рис і якостей особистості дитини з глибокими порушеннями зору.

Уміння адекватно сприймати і відтворювати рельєфне зображення використовуються під час оволодіння всіма навчальними предметами (особливо актуальними ці уміння є на уроках з української мови, математики, природознавства тощо), вони формуються та вдосконалюються саме на уроках з рельєфного малювання та деякою мірою з трудового навчання. Зі свого боку знання й уміння, отримані під час вивчення різних предметів (уявлення про геометричні фігури; поняття про шестикрапку; прийоми ліплення; розвинена дрібна моторика та ін.) є актуальними на уроках з рельєфного малювання та позитивно впливають на процес опанування образотворчого мистецтва. Так, рельєфне малювання органічно вводиться в систему навчальних предметів, а успішне опанування його є необхідною умовою засвоєння всього масиву знань і вмінь, який отримує незрячий учень у початковій школі.

Відповідно до програми та підручників з рельєфного малювання на уроках відкриваються значні можливості для реалізації інтеграційного підходу. Розглянемо деякі приклади.

Теми з навчанням елементів креслення наявні в кожному з початкових класів, що дає змогу використати інтеграцію рельєфного малювання та математики. Відповідно до програми незрячі діти у 1 класі на уроках рельєфного малювання вчать читати і малювати вертикальні й горизонтальні лінії, геометричні фігури; ознайомлюються з одиницею вимірювання - сантиметром; ділять відрізки на частини.

У 2 класі учні читають і малюють різні типи ліній та їх перетини, тренуються у вимірюванні та зображенні відрізків заданої довжини, поділі їх на частини та зображенні геометричних фігур. У 3 класі зображують прямі, тупі, гострі кути на основі спостережень рухомих моделей. Вчать малювати геометричні фігури заданого розміру та читати і зображувати з природи об'ємні геометричні фігури. У 4 класі учні продовжують розвивати вміння малювати лінії заданої довжини та заданого просторового розташування (прямі, похилі, вертикальні, перпендикулярні, ламані, тощо); ознайомлюються з паралельними лініями; зображувати трикутник із заданою основою, квадрат та прямокутник із заданими сторонами.

Опановані знання й уміння елементів креслення посилюють розуміння незрячими дітьми окремих тем з математики та готують їх до опанування геометрії.

Читання рельєфних зображень відкриває багаті можливості для реалізації інтегративного підходу. Зокрема у 1 класі діти вчать читати зображення овочів і фруктів, листя дерев, гілки з листям та без, грибів, будинку, транспорту, ялинки, птахів та деяких домашніх тварин. У 2 - читають рельєфні малюнки плоских предметів побуту, овочів і фруктів, кушів, птахів, тварин, одягу, а також ознайомлюються з сучасними символічними зображеннями (герб України, емблема Олімпійських ігор). У 3 та 4 класах наочність до вищеперерахованих тем ускладнюється та розширюється, а також додаються нові (віддаленість, напрям, затуляння та перекриття, поняття про перший та другий план тощо).

Малювання з природи є базою метода навчання рельєфного малювання. Воно відіграє важливе значення для всебічного розвитку незрячих школярів. Процес зображення природи сприяє формуванню адекватних уявлень про форму розмір та фактуру предметів навколишньої дійсності, розвитку логічного та абстрактного мислення. У 1 класі незрячі діти вчать малювати з природи прості геометричні форми, відповідно до програми з математики. Також учні будують прості композиції з геометричних фігур відповідно до рельєфного малюнка. Це дає змогу навчитися співвідносити реальні об'єкти та їх двовимірні зображення, таке вміння є необхідним в опануванні багатьма навчальними предметами. У 2 класі завдання ускладнюються - учні вчать малювати різні типи ліній, відрізків, геометричні фігури та плоскі предмети чіткої геометричної форми (книжка, зошит, м'яч тощо). Незрячі учні 3 класу малюють з природи палички для рахування у різних положеннях, об'ємні геометричні фігури, посуд, рослини та побутові предмети простої форми (гребінець, шітка тощо). У 4 класі діти вчать зображувати з природи не тільки плоскі предмети різних розмірів і в різному

положенні, а й об'ємні предмети невеликого розміру, а також об'ємні предмети доступного для цілісного обстеження дитиною розміру (книжка, стілець, парта, телевізор, комп'ютер тощо).

Декоративне малювання надає багато можливостей для інтеграції малювання, українознавства та музики, оскільки незрячі діти на них уроках вчать не просто читати та малювати різноманітні орнаменти, а й дізнаються про українські традиції вишивки, гончарства та їх відображення у народних піснях.

Малювання з теми та сюжетне малювання якнайкраще підходять для поєднання образотворчого мистецтва з літературою, музикою та українознавством: ілюстрування сюжетів народних або авторських казок, музичних творів, традицій святкування Різдва, Великодня, правил дорожнього руху тощо.

У навчальній програмі «Рельєфне малювання» (автор О. Набоченко) автори значно осучаснили теми бесід про мистецтво, а також наблизили ці уроки до реального життя дітей із важкими порушеннями зору. Замість абстрактного та вербального опису вчителем картин відомих художників, дітям пропонуються цікаві інтерактивні бесіди про зображувальне мистецтво у їх побуті та житті, ознайомлення з мультиплікацією, народним декоративно-прикладним мистецтвом, скульптурою.

Розглянемо кілька уроків з різних класів. 1 клас, тема «Читання рельєфних малюнків риби. Зображення риби. Розфарбовування яо контуру». Більшість 6-7 річних незрячих дітей не мають адекватних уявлень про рибу. Вони знають, що риба живе у воді і що її можна їсти. Утім мало хто з них тримав у руках рибину, а якщо і тримав, то через певні особливості (слиз, обтічна форма тіла) зміг дослідити її достатньо для створення цілісного образу. На відповідному уроці діти вчать не тільки читати рельєфне зображення риби і малювати його, а й мають змогу дізнатися (не тільки вербально, а і з використанням наочності) особливості будови тіла риби, умови її життя, різноманітність риб у природі. Введення в урок віршів та загадок, бесід про власний життєвий досвід допомагає першокласникам інтегрувати набутий раніше досвід та нові знання у єдиний цілісний образ.

2 клас, тема «Ялинка з новорічними прикрасами». Великі розміри ялинки та колючість перешкоджають і повноцінному дотиковому обстеженню. Завдяки поєднанню - спеціально організованому вивченню справжньої ялинової гілочки, іграшкової ялинки та рельєфного зображення незряча дитина може створити адекватний образ ялини. Тема новорічного свята також надає широкі можливості для реалізації інтеграційного підходу. Відбувається поєднання на уроці образотворчого та музичного мистецтва, а також літератури, оскільки новорічне свято широко представлене у різноманітних казках, віршах, піснях та музичних творах. Окрім того учні мають змогу поділитися власним досвідом та сімейними традиціями святкування, дізнатися про особливості святкування Нового року у інших країнах.

3 клас, тема «Український рослинний орнамент. Ознайомлення з елементами рослинного орнаменту. Читання елементів, відпрацювання зображення окремих елементів рослинного орнаменту». Ознайомитись із орнаментом через

вивчення реальних предметів (вишивки, посуду тощо) незряча дитина не може через його недоступність для дотикового сприймання. Тільки обстеження спеціально підбраної наочності може вирішити цю проблему. У третьому класі учні вже ознайомлені з орнаментом, але продовжують поглиблювати та розширювати свої знання. Ця тема багата на можливості для поєднання власне рельєфного малювання з історією, українознавством та музикою. Діти не тільки читають і малюють візерунки з гілочок, листочків та квіток, а й можуть дізнатися про традиції їх використання та символізм, який вкладали в орнамент українці. Наприклад, розглядаючи візерунок із • листків хмелю, школярі отримують загальні відомості про рослину хмелю. А також про те, що у давнину листя хмелю відносили до молодіжної символіки, оскільки несло у собі значення розвитку, молодого буяння та любові, що відображено у традиційній вишивці та народних піснях. Прослуховування на уроці пісні про Богдана Хмельницького «Чи не той то Хміль» дає змогу поєднати отримані знання із історією про Богдана Хмельницького (чиє прізвище обігрується у пісні) та його перемогу в битві з поляками. Такий підхід сприяє створенню цілісної картини світу в незрячих дітей.

4 клас, тема – «**Читання** рельєфних малюнків зображення зі складними контурними обрисами, що містять прямі, ламані, криві лінії. Дикі тварини різних континентів, що мають характерні зовнішні риси». На уроці відбувається актуалізація, уточнення та корекція (за потреби) знань з природознавства, оскільки завдання побудовані так, що поєднують уявлення про природні умови різних континентів та їх вплив на тваринний світ (тварини холодної Антарктики не схожі на тварин теплих тропічних лісів тощо). Окрім того, що діти можуть розвинути-ся на рельєфному малюнку будову тіла екзотичних тварин, вони ще дізнаються про умови їх життя, які впливають власне на особливості тварин. Зазвичай у сліпих дітей немає власного досвіду знайомства з екзотичними тваринами, але вчитель може звернутися по допомогу до спеціальної наочності, а також літературної творчості, адже школярі неодноразово «зустрічалися» з ними у віршах, казках, оповіданнях, мультфільмах тощо.

Важливою складовою інтегративного підходу на уроках, особливо у роботі із незрячими учнями, є поєднання дотикового обстеження рельєфної наочності зі спеціально підбраним звуковим супроводом. У темах пов'язаних з декоративно-прикладним мистецтвом це можуть бути народні й авторські пісні, які відображають як процес створення декоративно-ужиткових об'єктів, так і символічне значення окремих елементів вишивки, розпису тощо. На уроках, де відбувається ознайомлення з рослинним світом, учитель окрім пісенної творчості, може використовувати класичну музику, яка передає настрій певної пори року або часу доби. Доцільно також вводити записи шелестіння листя у лісі, колосків пшениці у полі тощо. Під час роботи з рельєфними зображеннями тварин окрім багато вибору пісень про обстежувані об'єкти, бажано вводити для прослуховування ті звуки, які видають ці тварини в природі, а також окремі партії з класичної музики, що передають відповідний характер певної тварини. На уроках, теми яких стосуються транспорту, учитель може використати записи звуків вулиці: шум машин, скрип гальм, звуки сирен тощо.

Готуючись до реалізації інтегрованого підходу, тифлопедагог має враховувати вимоги, яким повинен відповідати якісний інтегрований урок, що їх виділяють у загальній педагогіці:

1. Використання нових досягнень науки, передової педагогічної практики, побудови уроку на основі закономірностей навчально-виховного процесу.
2. Інформація на уроці оптимальному співвідношенні всіх дидактичних принципів і правил.
3. Забезпечення належних умов для продуктивної пізнавальної діяльності учнів з врахуванням їх інтересів здібностей і потреб.
4. Зв'язок з раніше засвоєними знаннями і вміннями, опора на досягнутий рівень розвитку учнів.
5. Мотивація і активізація розвитку всіх сфер особистості.
6. Логічність й емоційність усіх етапів навчально-виховної діяльності.
7. Ефективність використання педагогічних засобів.
8. Зв'язок з життям, особистим досвідом учнів.
9. Формування практично необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення і діяльності.
10. Формування вміння вчитися, потреби постійно поповнювати обсяг знань.
11. Ретельна діяльність, прогнозування, проектування і планування кожного уроку [2].

У школі для дітей із порушеннями зору до загальних вимог додаються специфічні: врахування наявності чи відсутності залишкового зору, його гостроти; опора на наявний досвід учнів; використання спеціальних дидактичних прийомів навчання; реалізація корекційно-розвиткового принципу.

Змістовні та цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайну структуру шкільної освіти новизну; дають можливість систематизувати знання, створюють сприятливі умови для реалізації особистісно орієнтованого, розвивального навчання молодших школярів.

Сучасна освіта осіб з особливими освітніми потребами, орієнтується на особистість дитини та передбачає освоєння нею світу не як ізольованої від людини об'єктивної реальності, а як взаємопов'язаного та взаємозалежного, цілісного світу Природи, Культури, Людини та її внутрішнього світу. Цілісні уявлення про навколишній світ визначають можливість повноцінної орієнтації дитини з порушеннями зору у світі, його розуміння й взаємодії з ним. Картина світу, зазначає Д. Снянський [6], виконує дві важливі функції: *по-перше*, вона відображає дійсні зв'язки людини зі світом, тобто виконує орієнтувальну функцію, будучи фундаментальною опорою людського існування; *по-друге*, зміни в суспільно-історичній практиці породжують зміни в інформаційному полі культури. Однак у картині світу закріплюються лише ті зміни, які мають продуктивний характер, тобто можна говорити про адаптивну функцію картини світу. Ці дві функції тісно переплітаються між собою, створюючи певне поле культури.

Активне застосування інтегративного підходу в освіті незрячих дітей, зокрема і на уроках рельєфного малювання, здатне допомогти у вирішенні різноманітних складнощів навчання, виховання, розвитку й корекції вторинних

відхилень. Його успішна реалізація сприятиме досягненню мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної забезпечити людині з порушеннями зору можливості самостійно досягти тієї чи іншої життєвої мети, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива / І. Д. Бех. // Початкова школа. - 2002. - № 5. - С. 5-6.
2. Тородиська Інна. Інтегрований урок та його аналіз // Класна оцінка // Код доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/integrovani-uroki-2.html>
3. Довгопола К. С Рельєфне малювання як шлях до інтеграції у візуальну культуру для незрячих дітей // Особлива дитина : навчання і виховання. - № 4 (80) - 2016 - С. 52-58.
4. Довгопола К. С, Набоченко О. О. Рельєфне малювання. 1 клас. Навчальний посібник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей. У 6 частинах. - Київ, ДСВ «Освіта», 2015 - 435 с.
5. Кобгаченко В. В. Корекція психосоціального розвитку учнів 1-4 класів з вадами зору: Науково-методичний посібник / В. В. Кобильченко. - К. : Актуальна освіта, 2005. - 150 с
6. Снянський Д. Картина мира как моделирующая система культуры // Человек и жизнь // код доступу: <http://www.read.in.ua/book220061/?razdel=23&p=608>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bech I. D. (2002). Integration as an Educational Perspective. Pochatkova shkola, 5, 5-6. [In Ukrainian].
2. Harodyska I. Integrated lessons and its analysis // Access Code: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/integrovani-uroki-2.html> [In Ukrainian].
3. Dovhopola K. (2016). Relief painting as a way to integrate into the visual culture for blind children, 4(80), 52-58. [In Ukrainian].
4. Dovhopola K., Nabochenko O. (2015). Relief painting. 1st grade A manual for special general educational institutions for blind children. In 6 parts. [In Ukrainian].
5. Kobylchenko V. (2005). Correction of psychosocial development of pupils of grades 1-4 with visual impairment: Scientific and methodical manual. [In Ukrainian].
6. Snianskyi D. The picture of the world as a modeling system of culture. Chelovek y zhyzn. Electronic resource. Mode of access <http://www.read.in.ua/book220061/?razdel=23&p=608> [In Russian].